

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ: ΜΙΑ ΔΙΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ «ΔΙΗΓΗΣΕΩΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ»*

Ἡ τύχη τοῦ πρῶτου φημισμένου μνημείου τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Ἁγίας Σοφίας, συνδέθηκε ἀπὸ νωρὶς μὲ μιά φιλολογία, πού ἡ διαδρομὴ τῆς μέσα στό χρόνο εἶναι τό ἴδιο ἐκπληκτικὴ ὅσο καὶ τό μνημεῖο. Ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι, «ἐκφράσεις» καὶ παραδόσεις ἀναφέρονται στὴν ἱστορία, τό συμβολισμό, τό τελετουργικὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα καὶ διαδεδομένα κείμενα, πού συγκροτοῦν τό φιλολογικὸ οἰκοδόμημα εἶναι ἡ «Διήγησις περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς ἐπονομαζομένης Ἁγίας Σοφίας»¹. Ἔργο Κωνσταντινοπολίτικο, μὲ ἔντονη τὴν ἐπίδραση τῆς προφορικῆς παράδοσης, ἐξελίσσεται μέσα στό νῆμα τοῦ μύθου διατηρῶντας τὸν πατριδογραφικὸ του χαρακτήρα. Συντάσσεται πιθανώτατα στό δεύτερο μισό τοῦ 9ου αἰῶνα, ἔχει δική του χειρόγραφη παράδοση καὶ ἐνσωματώνεται μὲ προσθήκες στὰ «Πάτρια» μετὰ τὴ διασκευή τοῦ 995. Οἱ διάφορες διασκευές τῆς «Διηγῆσεως» παραδίδουν τό ἀρχικὸ κείμενο, εἴτε περιληπτικὰ εἴτε σὲ ἐλεύθερη μεταφορὰ, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων πού καταγράφουν τὴ «Διήγησι» εἶναι μεγάλος, ἰδιαίτερα μετὰ τό 1453, ὅταν ἀνανεώνεται τό ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἁγία Σοφία. Σὲ 85 χειρόγραφους κώδικες περιλαμβάνεται τό κείμενο τῆς «Διηγῆσεως» ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν τελευταία κριτικὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν Vitti. Ἀπὸ τό μεγάλο ἀριθμὸ χειρογράφων καὶ τῶν ἔντυπων ἔργων, πού περιλαμβάνουν τό κείμενο, χαρακτηριστικὰ ἀναφέρονται: ἡ ἐλεύθερη περιληπτικὴ ἀπόδοση στό ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ², ἡ «Διήγησις» ἀπὸ τό χειρόγραφο ἀρ. 66 τῆς Μονῆς Καρακάλλου τοῦ 15ου αἰ.³, ὁ ψευδο-Δωρόθεος Μονεμβασιάς⁴, τό Χρονικὸ τοῦ 1619, πού

* Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀνακοινώθηκε στό «Ἔκτο Συμπόσιο Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης» τῆς «Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας», Ἀθήνα, Μάιος 1986.

1. Th. Preger, *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, I, Leipzig 1901, σελ. 74-108. Κριτικὴ ἔκδοση τῆς «Διηγῆσεως» ἀπὸ τὴν Evangelia Vitti, *Die Erzählung über den Bau der Hagia Sophia in Konstantinopel. Kritische Edition mehrere Versionen*, Amsterdam 1986. Ἡ παρουσίαση τῶν χειρογράφων καὶ ἡ νέα ἀνάγνωση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν G. Dagron, *Constantinople imaginaire. Etudes sur le recueil des «Patria»*, Paris 1984, ρίχνουν καινούργιο φῶς στὰ θέματα τῆς «Διηγῆσεως».

2. Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ, Βίβλος χρονικὴ, ἔκδ. Βόννης, σελ. 495-499.

3. Ἐκδίδεται ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Σπ. Λάμπρου, Περὶ τῆς οἰκοδομίας τῆς Ἁγιοπάτης τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 16 (1922), σελ. 236-242. Πρὸβλ. Vitti, ὁ. π., σελ. 70, 135-136, 290-294.

4. Chronographus anni 1570, Βενετία 1818, σελ. 249-252.

μετατρέπει παλαιούς βυζαντινούς όρους σέ έξελληνισμένους τουρκικούς⁵. Οί μεταφορές στά νέα έλληνικά πληθαίνουν συνεχώς. Ἀρκετά ωρίς τό έργο θά περάσει καί σέ άλλες γλώσσες. Ἀποσπάσματα σέ έργα Δυτικῶν συγγραφέων τῶν άρχῶν τοῦ 12ου αἰ. άποδεικνύουν ότι ἡ «Διήγησις» ἦταν γνωστή στή λατινόφωνη Δύση⁶. Ἐξάλλου ἡ παράδοση τοῦ έργου στά παλαιορωσικά πιστοποιεῖ τή διάδοσή του στό σλαβικό κόσμο πολύ πρίν άπό τό τέλος τοῦ 14ου αἰώνα⁷. Τρεῖς περσικές διασκευές φυλάγονται στή Βιβλιοθήκη τῆς Ἁγίας Σοφίας, άπό τίς όποιες ἡ μία έμπνέεται άπό έλληνικό πρότυπο καί ἡ άλλη μεταγράφει στή γλώσσα τῶν μορφωμένων τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μιά παλαιότερη μετάφραση άπό τά έλληνικά σέ τουρκική γλώσσα πού έγινε τό 1480⁸. Ὅπως τονίζει ό Dagron οί Τοῦρκοι κατακτητές αἰσθάνθηκαν κληρονόμοι μιᾶς καθαρά βυζαντινῆς παράδοσης.

Ἡ διατήρηση αὐτῆς τῆς βυζαντινῆς κληρονομιάς μέσα άπό τουρκικό κείμενο μέ άπασχολεῖ στήν εργασία αὐτή. Πρόκειται γιά ένα τμήμα άπό τή «Διήγησις», τό όποιο περιληπτικά καί μέ όρισμένες άλλαγές, διασώθηκε στό έργο τοῦ τοῦρκου ὑδρογράφου καί πλοίαρχου τοῦ όθωμανικοῦ στόλου Piri-Re'is. Ὁ Piri-Re'is άφιέρωσε τό 1526 στό Σουλτεῦμάν τό Μεγαλοπρεπή τό Kitab-i-Bahriye («Βιβλίό τοῦ Ναυτικοῦ»), έργο πρωτότυπο καί πρωτοποριακό, τό όποιο, όπως φαίνεται άπό τή διάδοσή του, εκτιμήθηκε βαθύτατα. Γνωρίζουμε 31 αντίγραφα καί όλα πηγάζουν άπό τό άρχικό χειρόγραφο, πού συντάχθηκε σέ δύο μορφές: μία συνοπτική τό 1520 καί μία εκτεταμένη τό 1525, κατατεθειμένες σήμερα στό Topkari. Τό «Βιβλίό τοῦ Ναυτικοῦ», πού ό Piri-Re'is συνέθεσε γιά τήν πρακτική χρήση τῶν ναυσιπλόων, καρπός τῆς ναυτικῆς του πείρας, περιγράφει τίς άκτές καί τά νησιά τῆς Μεσογείου μέ έπιστημονική ακρίβεια. Παράλληλα προσθέτει παρατηρήσεις γεωγραφικοῦ καί ιστορικοῦ ενδιαφέροντος καθώς καί διηγήσεις πού άνάγονται στό μύθο. Τό έργο συνοδεύεται άπό σχέδια καί ναυτικούς χάρτες⁹.

Τό άπόσπασμα τῆς «Διηγῆσεως περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἁγίας Σοφίας», πού διασώζει ό Piri-Re'is έχει καταχωρηθεῖ σέ δύο τουρκικά χειρόγραφα τῶν βιβλιοθηκῶν

5. N. Bănescu, Un récit en grec vulgaire de la construction de Sainte-Sophie, *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 3 (1926), σελ. 144-160. Πρβλ. Vittu, *δ. π.*, σελ. 36, 85-86, 136, 295-300.

6. G. Dagron, *δ. π.*, σελ. 195, σημ. 22.

7. P. Marichal, La construction de Sainte-Sophie de Constantinople dans l'anonyme grec (Xe siècle?) et les versions vieux-russes, *Byzantinoslavica*, 21 (1961), σελ. 238-259. Γιά τίς σλαβικές διηγῆσεις βλ. τό έργο τοῦ G. P. Majeska, *Russian travellers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (Dumbarton Oaks Studies XIX), Washington 1984.

8. F. Tauer, Les versions persanes de la légende sur la construction d'Aya-Sofya, *Byzantinoslavica*, 15 (1954), σελ. 1-20. Πρβλ. Dagron, *δ. π.*, σελ. 195, σημ. 24.

9. Ὁ Piri-Re'is γεννήθηκε γύρω στό 1470 στήν Καλλιπόλη. Γνωρίζουμε όρισμένους σταθμούς τῆς μακρᾶς ναυτικῆς του σταδιοδρομίας: άρχισε ως πειρατής στή Μεσόγειο καί κατέληξε ναύαρχος τοῦ Ὁθωμανικοῦ στόλου στίς θάλασσες τοῦ Νότου. Γνωρίζει εκτός άπό τήν Τουρκική γλώσσα, έλληνικά, ιταλικά, ισπανικά, πορτογαλικά καί άραβικά. Οί χάρτες του πού φυλάγονται στό Topkari έχουν συγγένεια μέ τό έργο τοῦ Fra Mauro, τόν «καταλανικό» άτλαντα καί ένα χάρτη τοῦ Χριστόφορου Κολόμβου τοῦ 1498 πού έχει σήμερα χαθεῖ. Γιά τή ζωή καί τό έργο του βλ. τήν τελευταία έκδοση τῶν Michel Mollat du Jourdin - Monique de la Roncière, *Les Portulans. Cartes Marines du XIIIe au XVIIe s.*, Paris 1984, σελ. 25-26, 218, 222.

Δρέσδης και Βερολίνου. Το χειρόγραφο της Δρέσδης, πού είναι και τό πληρέστερο, γράφτηκε τό 1553/4, δηλαδή 30 χρόνια περίπου μετά τήν πρώτη κυκλοφορία του Bahriye¹⁰. Τό απόσπασμα αυτό δέν περιλαμβάνεται στά ἔργα πού καταγράφουν τίς παραδόσεις σέ τουρκική γλώσσα γιά τήν Ἁγία Σοφία¹¹.

Τό μῆμα τῆς «Διηγῆσεως», πού περιλαμβάνεται στό ἔργο του Τούρκου ὑδρογράφου και ναυτικοῦ, ἀναφέρεται στό ἐπεισόδιο τῆς ἀντικατάστασης του γιοῦ του πρωτομάστορα ἀπό τόν ἄγγελο, ἐνσωματώνεται στήν περιγραφή τῆς Δήλου και τῆς Ρήνειας και συνοπτικά εἶναι τό ἀκόλουθο: «τά ἀναφερόμενα νησιά εἶναι στή σημερινή τους κατάσταση ἔρημα, ἀλλά ὑπάρχουν ἐδῶ ἐρείπια ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Γιά τά κτίσματα αυτά ἀναφέρεται ἡ ἐξῆς ἱστορία: ὁ γιός του πρωτομάστορα, πού ἔκτισε τήν Ἁγία Σοφία, ἔμεινε σ' αὐτό τό νησί και ἐδῶ πέθανε. Ὅπως ἀκριβῶς ἀναφέρεται στά ἱστορικά βιβλία τῶν ἀπίστων, ὅταν κτιζόταν ἡ Ἁγία Σοφία, ὁ Ἰουστινιανός, ὁ ἀρχοντας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, κατέστρεψε τό κτίσμα του Κωνσταντίνου και στή θέση του ἴδρυσε ἄλλο. Κατά τή διάρκεια πού κτιζόταν ἡ Ἁγία Σοφία, ὁ Ἰουστινιανός κάλεσε τόν πρωτομάστορα Ἰγνάτιο σέ γεῦμα και ἐκεῖνος ἄφησε τό γιό του στήν οἰκοδομή και πῆγε. Ὁ νεαρός ἔφυγε και πῆγε νά βρεῖ τόν πατέρα του και ὅταν ρωτήθηκε γιατί ἄφησε τήν οἰκοδομή ἔδωσε τήν ἐξῆς ἀπάντηση: ἕνας ὑπηρέτης ἦρθε και μέ ἔδιωξε και ὅταν του εἶπα ὅτι ὁ πατέρας μου μέ ἔβαλε ἐδῶ μου ἀπάντησε ὅτι ἔχει κάνει ἕναν ὄρκο, πρὶν νά ἔλθω πίσω δέν θά φύγει. Ἀμέσως, μόλις εἶπε αυτά τό παιδί, πῆραν τήν ἀκόλουθη ἐντολή: ὁ νεαρός Αἰρίκ νά μὴ ξαναγυρίσει στό ἔργο και νά ψάξουν νά βροῦν τόν ὑπηρέτη. Τότε κατάλαβαν ὅτι ὁ ὑπηρέτης ἦταν ὁ ἄγγελος και ἔστειλαν τό νεαρό παιδί γιά τήν ὑπόλοιπη ζωή του στή Δήλο. Γιατί τότε τό νησί ἦταν κατοικημένο ἐξαιτίας τῆς ἐργασίας τῶν μαρμάρων. Πραγματικά ὑπάρχει στά νησιά πού περιγράφονται ἕνα λατομεῖο μέ ἐξαιρετικά, διάφορα μάρμαρα...». Ἀκολουθεῖ ἀκριβῆς γεωγραφική περιγραφή τῶν νησιῶν Δήλου και Ρήνειας και ἐπισημαίνονται τά ἀρχαία κατάλοιπα.

Ἡ περικοπή ὅπως διασώθηκε ἀπό τόν Piri-Re'is περιέχει νέα στοιχεῖα πού τήν καθιστοῦν ἀξιοπρόσεκτη. Στίς περισσότερες διασκευές τῆς «Διηγῆσεως», δέν ἀναφέρεται ἡ ὀνομασία του συγκεκριμένου τόπου ὅπου ἔστειλαν τό παιδί, ἀλλά ἀναφέρεται γενικά ὅτι τό ἔστειλαν στίς Κυκλάδες¹². «Ἐνα ἄλλο σπάνιο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀναφορά του ὀνόματος του παιδιοῦ πού οἱ ἄλλες διασκευές δέν σημειώνουν. Στό χειρόγραφο τῆς Δρέσδης τό παιδί ὀνομάζεται Αἰρίκ και στό χειρόγραφο του Βερολίνου Κυριακός.

10. Τό απόσπασμα τῆς «Διηγῆσεως» ἀπό τά χειρόγραφα Δρέσδης και Βερολίνου παραθέτει, σέ γερμανική μετάφραση ἀπό τόν J. Flemming, ὁ L. Gallois, *La cartographie de l'île de Délos* (Exploration archéologique de Délos. Ecole Française d'Athènes), Paris 1910, Appendice IV, σελ. 88-90.

11. V. D. Smirnov, *Tureckija legendy Svjatoj Sofii i drugih vizantijskih drevnosjah*, Saint-Petersbourg, 1898. Hans-Hermann Russack, *Byzanz und Stambul. Sagen und Legenden von goldenen Horn*, Berlin 1941. Pertev Naili Boratav, *De quelques légendes turcobyzantines*, Ἀφιέρωμα στόν Νίκο Σβορώνο, τ. Α', Ρέθυμνο 1986, σελ. 317-324.

12. Ὅρισμένες διασκευές ἀναφέρουν ὡς τόπο ἐξορίας του παιδιοῦ τά Δωδεκάνησα (ἐκδ. Vitti, σελ. 521. 591). Σέ μία διασκευή του 17ου-18ου αἰ. ἀναφέρεται ἡ Σαντορίνη (ἐκδ. Vitti, σελ. 69. 551).

Ἡ ἔρμηνεύα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ τόπου ὅπου ἔστειλαν τό γιό τοῦ πρωτομάστορα καθώς καί ἡ ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐξόριστου παιδιοῦ μποροῦν νά στηριχθοῦν στά ἀρχαιολογικά δεδομένα. Τό 1936 ὁ Ἄναστασιος Ὁρλάνδος ἀνέσκαψε καί μελέτησε τήν παλαιοχριστιανική βασιλική τῆς Δήλου¹³, στήν περιοχὴ τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ οἰκισμοῦ, πού εἶχε ὡς κέντρο τό ἱερό τοῦ Ἰαπόλλωνα καί ἐκτεινόταν ἀπό τήν ἐγκατάσταση τῶν Ποσειδωνιαστῶν ὡς τά μαγαζιά τοῦ λιμανιοῦ. Ἡ βασιλική χρονολογεῖται στόν 5ο ἢ στίς ἀρχές αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα. Σέ μία ἀπό τίς πλάκες τοῦ δαπέδου τοῦ μεσαίου κλίτους ἀποκαλύφθηκε ἡ ἐπιγραφή: «Ἰωάννης διάκον / δοῦλος τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κυρίκου ἔγραψε»¹⁴. Τό κείμενο ἀνήκει στήν κατηγορία ἐκείνων τῶν ἐπιγραφῶν πού οἱ προσκυνητές χάραζαν στίς πέτρες σέ ἀνάμνηση τοῦ προσκυνήματός τους. Παράλληλα ὁμως μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ βασιλική ἦταν ἀφιερωμένη στόν Ἅγιο Κήρυκο. Ὁ ἅγιος Κήρυκος μαρτύρησε μαζί μέ τή μητέρα του Ἰουλίττα, ἐπί Διοκλητιανοῦ, σέ νηπιακή ἡλικία καί ἡ λατρεία του διαδόθηκε πολὺ ἠρόν, ἥδη ἀπό τόν 4ο αἰῶνα, στό χριστιανικό κόσμο τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς Δύσης, ἰδιαίτερα μάλιστα στά νησιά τοῦ Αἰγαίου¹⁵. Ἡ ἐπιγραφή στόν ἅγιο Κήρυκο τῆς Δήλου πρέπει νά χαράχθηκε πρὶν ἀπό τίς ἀραβικές ἐπιδρομές καί τήν ἐρήμωση τοῦ νησιοῦ. Ἐνα ἀκόμη στοιχεῖο ἀπό τή «Διήγηση» ἐντοπίζεται στή Δήλο. Σύμφωνα μέ τίς γνωστές διασκευές, ὁ Ἰουστινιανός ἔγραψε σέ ὅλους τούς στρατηγούς τῶν θεμάτων νά βροῦν καί νά στείλουν «κίονες καί συστημάτια» «στηθεά καί ἀβάκια», ἀρχιτεκτονικό ὑλικό χρήσιμο, γιά τήν οἰκοδομή τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἔστειλαν, ὅπως γράφεται, ἀρχιτεκτονικά μέλη ἀπό τούς ἀρχαίους ναούς τῆς Ρώμης, τῆς Ἐφέσου, τῆς Κυζίκου, τῆς Τρωάδας καί τῶν Κυκλάδων. Εἶναι φυσικό ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν μαρμάρων πού οἱ περιηγητές θαυμάζουν καί περιγράφουν, νά δημιουργεῖ τήν ταύτιση Κυκλάδων - Δήλου.

Σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα πού ἔχουμε στή διάθεσή μας μποροῦμε νά ποῦμε: α) ὅτι ὁ Pigi-Re'is περιέλαβε στό ἔργο του τό ἀπόσπασμα μᾶς διασκευῆς πού βρῆκε γραμμένη «στά ἱστορικά βιβλία τῶν ἀπίστων», ὅπως ὁ ἴδιος ρητά τονίζει. Ἀπό τούς εἰδικούς μελετητές τοῦ ἔργου του ἔχει διαπιστωθεῖ πόσο πλούσιο καί εὐρὺ ἦταν τό ὑλικό πού χρησιμοποίησε ὁ Τοῦρκος ὑδρογράφος. β) Δέν πρόκειται γιά μιὰ διασκευή πού συντάχθηκε τοπικά, στή Δήλο. Γιατί ἡ Δήλος, ἢ «ἄδηλος» ὅπως τήν ἀποκαλοῦσαν ἦταν ἀκατοίκητη καί ἔρημη ἀπό τόν 7ο αἰῶνα καί μετὰ. Τό πέρασμα τῶν ἀράβων μᾶς τό θυμίζουν τά χαράγματα στή στοά τοῦ Φιλίππου καί σέ μάρμαρο ἀπό τό Κύνθιο¹⁶. Τά λίγα νομίσματα τοῦ 9ου αἰῶνα καί ἡ ἐλάχιστη κεραμεικὴ δέν δικαιολογοῦν τή συνέχιση τοῦ βίου τοῦ οἰκισμοῦ¹⁷. Κατά τόν 12ο αἰῶνα ὁ ἀραβας γεωγράφος Al

13. A. C. Orlandos, Délos chrétienne, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 60 (1936), σελ. 68-100.

14. Orlandos, ὁ. π., σελ. 82. F. Halkin, Inscriptions grecques relatives à l'hagiographie, *Analecta Bollandiana*, 70 (1952), 122 (= *Etudes d'épigraphie grecque et d'hagiographie byzantine*, Var. Repr., London 1973, ἀρ. III).

15. Orlandos, ὁ. π., σελ. 83 κ. ἐ.

16. R. Vallois, *Le Portique de Philippe* (Exploration archéologique de Délos, VII₁) Paris 1923, σελ. 166-169, εἰκ. 232. Βλ. καί Philippe Bruneau-Jean Ducat, *Guide de Délos*² (Ecole Française d'Athènes), Athènes 1966, σελ. 76.

17. Philippe Bruneau, Contribution à l'histoire urbaine de Délos, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 92 (1968), σελ. 700-709.

Idrisi αναφέρει ότι η Δήλος είναι ξερμη, χωρίς κατοίκους, αλλά διαθέτει καλό λιμάνι¹⁸. Για μικρό χρονικό διάστημα παραμένουν στο νησί οι «ἐκ Δήλου Σπιταλιώται», που αναφέρει ο Καντακουζηνός τό 1329¹⁹. Σύμφωνα με βενετικό έγγραφο τοῦ 1450 κανείς δέν βρισκόταν νά πληρώσει τό ποσό τῶν 3000 ὑπερπύρων γιά νά νοικιάσει τή Μύκονο καί τή Δήλο. Ἡ γῆ ἦταν ἀκαλλιέργητη τά ζῶα ἀφύλακτα καί τά πάντα ἐρειπώμένα²⁰. Ἡ ἔλλειψη λοιπόν μόνιμων κατοίκων ἀποκλείει τή δημιουργία τῆς διασκευῆς ἀπό τούς ντόπιους. Μόνον οἱ περαστικοί ναυτικοί μποροῦσαν νά ἐντοπίσουν στή Δήλο τά στοιχεῖα τῆς «Διηγῆσεως».

Εἶναι γνωστό ὅτι τό ἀπόσπασμα αὐτό, πού ἀναφέρεται στήν ἀντικατάσταση τοῦ παιδιοῦ τοῦ πρωτομάστορα ἀπό τόν ἄγγελο, ἔκανε τή μεγαλύτερη ἐντύπωση καί διαδόθηκε εὐρύτατα. Τό ἐπεισόδιο συνδέεται μέ τή λαϊκή παράδοση, πού θέλει γιά τό στέριωμα μιᾶς οἰκοδομῆς ἓνα θύμα, θύμα πού νά ἔχει στενό συγγενικό δεσμό μέ τόν πρωτομάστορα. Στήν περίπτωση αὐτή ὁ ἄγγελος ἀντικαθιστᾶ τό γιό, τόν ἄνθο Κήρυκο, τόν ἄγνό καί ἀγγελικό, πού ἡ νεαρή του ἡλικία θυμίζει τόν ἅγιο Κήρυκο τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Μέ τόν ἐντοπισμό τῶν στοιχείων τῆς «Διηγῆσεως» στή Δήλο, βρισκόμαστε μπροστά στό φαινόμενο τοῦ μύθου, πού διαμορφώνεται μέσα ἀπό τά ὑπάρχοντα στοιχεῖα τοῦ τόπου, στοιχεῖα ἐκτεθειμένα στή συλλογική παρατήρηση. Στή διεργασία τοῦ μύθου ἡ ἔλξη τῶν μνημείων καί ιδιαίτερα τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιδρᾶ ἔντονα. Ἡ ἀνάγκη γιά τήν ἐξήγηση τῆς καταγωγῆς ἢ τοῦ προσορισμοῦ τῶν μνημείων καί ἡ μετάθεση εἰκόνων ἢ διηγῆσεων πού κρατᾶει ἡ συλλογική μνήμη δημιούργησαν τή διασκευή. Καί ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι πολλές φορές οἱ ἀκριβεῖς τοπικοί προσδιορισμοί ἔχουν φιλολογική καταγωγή. Τό ὄνομα τοῦ ἁγίου Κήρυκου, πού μαρτύρησε σέ νεαρή ἡλικία, χαραγμένο στήν πλάκα τῆς βασιλικῆς πού βρισκόταν κοντά στό λιμάνι, ταυτίσθηκε μέ τό ἄγνό θύμα τῆς Ἁγίας Σοφίας καί ἀποδόθηκε στό ἐξόριστο νεαρό παιδί τοῦ πρωτομάστορα. Ἀλλά καί ὁ ἐντυπωσιακός καί ἐγκαταλελειμμένος μαρμάρινος ὄγκος ἔγινε τό ὑλικό γιά τήν Ἁγία Σοφία. Καί θά πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἐνῶ ὅλες οἱ γνωστές διασκευές ἔχουν ὡς κέντρο τήν Κωνσταντινούπολη, ἐδῶ, τά στοιχεῖα μετατίθενται καί ἐντοπίζονται σέ ἄλλο συγκεκριμένο χῶρο, ἐκεῖ ὅπου τά μνημεῖα ἐρμηνεύουν καί εἰκονογραφοῦν τή Διήγηση.

18. *Monde connu des Arabes au XII^s. Reproduction sommaire des 68 sections de la Géographie d'Idrisi, faite par la manuscrit arabe n° 2221 de la Bibliothèque nationale.* Παῖλ. L. Gallois, ὁ. π., σελ. 5-6.

19. I. Καντακουζηνός, Ἱστορία, ἔκδ. Βόννης, τ. I, σελ. 380, 476, 478.

20. Fr. Thiriet, *Regestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, III, Paris 1961, ἀρ. 2833, σελ. 159.